A romániai magyar szövetkezetek beolvasztása[1]

OLTI ÁGOSTON

Mottó: „Hittük, hogy a szövetkezeti mozgalom bevonul a termelés és elosztás minden ágazatába, hisz az egyetlen gazdasági mozgalom, amely nem dolgozik haszonra, tehát az egyetlen reális és gyakorlati védekezés a kapitalista spekuláció és a feketekereskedelem ellen.”

Lakatos István szociáldemokrata politikus, 1946

A második világháború után az észak-erdélyi magyar szövetkezeteket két szövetkezeti központba tömörülve találjuk: a „Szövetség” gazdasági és hitelszövetkezetek kolozsvári központjába, valamint a Hangya (Kaláka) Központba Marosvásárhely székhellyel, amely főleg a fogyasztási szövetkezeteket tömöríti magába.

A két hagyományos szövetkezeti központon kívül több helyen létrejöttek az ún. munkásszövetkezetek, amelyek sok esetben nem specializálódtak, hanem például részt vettek mind a termelés, mind a fogyasztás szervezésében. A háború végén az első ilyen típusú szövetkezet 1944. december 17-én alakult meg Kolozsvárott: a Munkások Általános Gazdasági és Ipari Szövetkezete – MÁGISZ[2], UMGISZ Székelyudvarhely. A munkásszövetkezetek elsősorban a vezetőség vagy tulajdonos nélküli, „gazdátlan” gyárakban folyó termelés megszervezését, a kisiparosok nyersanyaggal történő ellátását stb. szervezték. A MÁGISZ jelentőségét mutatja az a tény, hogy megalakulása után pár hónappal, 1945 tavaszán már mintegy tízezer tagja volt. 1946 nyarán magába olvasztott több kisipari szövetkezetet, és felvette a Victoria nevet [3]. A munkásszövetkezeteket, habár osztályalapon szerveződtek, a központi hatalom lassan elsorvasztotta.

1945 tavaszától számos olyan jogszabály jelent meg, amely a magyar szövetkezetek mozgásterét korlátozta, működését megnehezítette. Például az 1945/525. sz. törvényrendelet értelmében az észak-erdélyi szövetkezeteknek – a román szövetkezeti törvény előírásainak megfelelően – új alapszabályokat kellett elfogadni[4]. Az elfogadott alapszabályokat az INCOOP-hoz kellett beterjeszteni, amely az alapszabályok elfogadását késleltette, sőt egyes esetekben egyoldalúan változtatásokat is eszközölt ezekben.

Az 1945. július 1–6-i bukaresti szövetkezeti kongresszuson, amelyre a magyar küldöttek nem kaptak meghívást, a résztvevők elhatározták, hogy minden szövetkezetet az ú.n. megyei „federálékba” kell kényszeríteni. Amennyiben azt a határozatot sikerült volna véghezvinni, azt jelentette volna, hogy magyar szövetkezeti központokat felszámolják. A Magyar Népi Szövetség közbenjárására ezt nem sikerült végrehajtani[5], de elkezdődött a magyar szövetkezetek kiéheztetése, hogy ennek hatására „önként” belépjenek a „federálékba”.

Az újonnan bevonult román adminisztrációnak a célja az volt a megyei „federálék” megalakításával és a magyar hálózat kialakításával, hogy egy már kiépült és szilárd szövetkezeti hálózatot megszerezzen, és ezáltal az elosztást ellenőrzése alatt tartsa.

A magyar szövetkezetek feletti ellenőrzés megszerzéséért a huzavona 1947 közepéig tartott, amikor a már „megnyert” választások és a lezajlott párizsi békekonferencia árnyékában a MNSZ már nem volt elég erős politikai pozícióban ahhoz, hogy a szövetkezeteknek a kellő védelmet biztosítsa, ezért ezek az INCOOP-pal egyezségre kényszerültek.

I. Melléklet

Megyénkénti kimutatás a „Szövetség” szövetkezeti központ tagságáról [6]

Vármegye	*A „Szövetség” kötelékébe tartozó szövetkezetek 1944. 12. 31.*			*A „Szövetség” kötelékébe tartozó szövetkezetek 1945. 12. 31.*			
	Hitelszövetkezetek	*Tejszövetkezetek*	*Egyéb*	*Hitelszövetkezetek*	*Tejszövetkezetek*	*Egyéb*	*Összesen*
Bihar	-	-	-	21	0	2	23
Csík	22	3	12	22	3	12	37
Háromszék	30	3	6	30	3	6	39
Kolozs	32	7	14	32	7	16	55
Maros	38	54	5	38	53	3	94
Máramaros	-	-	-	1	-	-	1
Naszód	8	-	2	8	-	1	9
Szamos	13	1	-	13	1	-	14
Szilágy	24	6	1	25	7	1	33
Udvarhely	40	58	8	40	60	8	108
Összesen	207	132	48	238	134	49	421

[1] Köszönetet szeretnék mondani a rendelkezésemre bocsátott levéltári forrásokért és tanácsokért Nagy Mihály-Zoltánnak és Vincze Gábornak

[2] A MÁGISZ mintájára több vidéki munkásszövetkezet is alakult. 1945. április utolsó hetében jött létre Székelyudvarhelyen az Udvarhelyi Munkások Gazdasági és Ipari Szövetkezete, az UMGISZ. (Ez adta ki a helyi MNSz hetilapját, a Szabadságot, a tulajdonában volt a kirulyi festékbánya, bérelte a parajdi sóbányát.) A korabeli lapok tudósításai szerint 1945-ben Nagyváradon, Nagybányán, Szatmárnémetiben is alakultak különféle munkásszövetkezetek. Ezeknek egyaránt tagjai voltak magyar és román munkások és kisiparosok is, de mivel az észak-erdélyi városok 1945 után még magyar többségűek voltak, ezek a szövetkezetek is inkább magyar jellegűeknek tekinthetőek.

[3] Vincze Gábor, Az erdélyi magyar szövetkezetek sorsa a 2. világháború után, http://primus.arts.u-szeged.hu/doktar/texts/szovetk.html

[4] Szövetkezeti Értesítő, 1946 .03. 25. 132.

[5] A politikai védelemnek megvolt az ára is, az MNSZ és rajta keresztül a Román Kommunista Párt erősítette a befolyását a szövetkezetekben, de Lakatos István a „Szövetség” elnöke is le kellett mondjon, miután ellentétbe került Kurkó Gyárfással, mert egy magyar választási blokk létrehozását szorgalmazta.

[6] Szövetkezeti Értesítő, 1946. 03. 25. 149

II. Melléklet

A bukaresti magyar követség jelentése az INCOOP és a szövetkezetek közötti egyezségről

„A romániai Központi Szövetkezeti Szervezet, a Nemzeti Szövetkezeti Intézet 1945 folyamán egy szövetkezeti kongresszust tartott, amelyen általános irányelvként határozatilag kimondatott, hogy faji alapon való szövetkezeti szervezkedés nem megengedhetõ, tehát a magyar szövetkezetek különálló szervezete sem. Ennek az elgondolásnak megfelelõen az erdélyi magyar szövetkezetek, szám szerint mintegy 1000, amelyek a marosvásárhelyi „Kaláka" Központ volt „Hangya" Központ és a kolozsvári „Szövetség" Központ köré csoportosulnak, a meglévõ központi szervezetük megszüntetésével bekapcsolandók a Nemzeti Szövetkezeti Intézet keretébe, amely az ország összes szövetkezeteit megyénként ún. megyei federálékba kívánja megszervezni. Ez ellen az elgondolás ellen, amelynek semmi törvényes alapja nem volt, pusztán csak egy minden törvényes jelleget nélkülözõ kongresszusi határozaton alapult, a magyar szövetkezetek és központjaik az illetékes szervek elõtt kifejtették azon álláspontjukat, hogy jelenlegi szervezetüket továbbra is fenn kívánják tartani, megtartva természetesen a legszorosabb együttmûködést a Nemzeti Szövetkezeti Intézet hálózatával, és alávetve magukat mindenben a fennálló törvények által elõírt ellenõrzésnek. Az INCOOP-nál és Szövetkezeti Minisztériumnál számos kihallgatás, megbeszélés és tárgyalás folyt a magyar szövetkezetek helyzetének rendezése céljából és az egyenjogúság elnyerése érdekében, azonban az INCOOP, illetve Szövetkezeti Minisztérium mereven kitartott álláspontja mellett, és a magyar szövetkezeteket, amelyek önálló szervezetüket megtartani kívánták, nem részesítette az állami úton történõ áruszétosztásban, hitelellátásban stb.

A magyar szövetkezetek a jogegyenlõség elnyeréséért és általában jogi helyzetük rendezése érdekében 1946. április 10-én általános szövetkezeti kongresszust hívtak össze, amelyen elõadták a magyar szövetkezetek sérelmeit és kívánságait. A kongresszuson részt vett a Magyar Népi Szövetség képviseletében Kurkó Gyárfás elnök is, aki ígéretet tett, hogy a szövetkezeteket támogatni fogja jogos követelésük elnyerésében.

A kongresszusi határozatok megvalósításáért azután újabb számos megbeszélés és tárgyalás folyt az INCOOP-nál és Szövetkezeti Minisztériumnál, azonban a szövetkezetek képviselõi pusztán csak ígéreteket kaptak, és helyzetükben semmi változás nem történt. A magyar szövetkezeti hálózat tovább folytatta azonban a harcot, és minden állami támogatás nélkül és minden külsõ segítség megvonása mellett is fenntartotta magát, és igyekezett szervezetét továbbfejleszteni.

A Magyar Népi Szövetség a magyar szövetkezetek állásfoglalását hivatalosan támogatta folyó év elsõ feléig, amidõn 1947. június 14-re a magyar szövetkezetek vezetõit a M. N. SZ. részérõl egy értekezletre hívta össze, amelyen a M. N. Sz. közölte a szövetkezeti vezetõkkel, hogy az eddig követett szövetkezeti politikán változtatni kell, és el kell fogadni a Nemzeti Szövetkezeti Intézet által képviselt álláspontot a szövetkezeti kérdésben.

A M. N. SZ. által 1947. június 14-re összehívott értekezlet folyományaképpen 1947. június 24-én Bukarestben az INCOOP székházában közös megbeszélést tartatott az INCOOP, a R. K. P., a M. N. SZ., a magyar szövetkezeti képviselõk bevonásával. Ezen az értekezleten, amelyrõl külön jegyzõkönyv készült, lefektették azokat az alapelveket, amelyek szerint a magyar szövetkezeteknek és központjaiknak be kell kapcsolódniuk az INCOOP szervezetébe és keretébe.

A jegyzõkönyv elsõ pontja értelmében a magyar szövetkezeteknek be kell lépniük az INCOOP alá tartozó megyei federálékba, megtartva egyidejûleg tagságukat eddigi központjaiknál is.

Ennek a pontnak a jelentõsége abban áll, hogy a szövetkezetek a jövõben a megyei federálék tagjaivá válnak, és mint ilyenek, a megyei federáléktól kapják elsõsorban az állami szétosztás útján õket megilletõ árucikkeket, továbbá a megyei federálék ellenõrzése és irányítása alá kerülnek. A magyar Központok legtovább a szabad piacon beszerezhetõ árucikkekkel láthatják el õket, de ez is csak addig történhetik, amíg az INCOOP megyei federáléi erre is be nem rendezkednek. A szövetkezetek ezek szerint átkerülnek a megyei federálék érdekkörébe, azokkal kerülnek szoros és közvetlen kapcsolatba, viszonyuk eddigi központjaikkal egészen laza vagy teljesen megszûntté válik, a szövetkezetek szervezete, irányítása és szelleme a megyei federálék elgondolása szerint fog legrövidebb idõn belül átalakulni.

A jegyzõkönyv harmadik pontja értelmében a központok tovább mûködnek jelenlegi alapszabályaik szerint, de a távolabbi cél az, hogy nemzetiségi jellegüket megszüntetve, egy országos, vagy csak Erdély területére kiterjedõ termelõ federációvá alakuljanak át.

Ennek a pontnak az értelmében a Központok teljesen be

kell, hogy szüntessék a fogyasztási üzletággal kapcsolatos áruellátási tevékenységüket, és a jövõben kizárólag termeléssel kell foglalkozniuk – aminek következtében eddigi üzleti tevékenységük legjelentõsebb részét elveszítik. Mint termelõ szövetkezetek federációja, csak termelõszövetkezetek lehetnek tagjai, és így a jelenlegi tagszövetkezetek, amelyek 99%-ban fogyasztási, illetve hitelszövetkezetek, elõreláthatóan nem lehetnek tagjai a központoknak. A nemzetiségi elv megszüntetésével a Központnak tagjává válhat minden más nemzetiségû szövetkezet, és a szövetkezeti törvény értelmében minden tagszövetkezetnek üzletrésze arányában egyforma joga és részesedése van központja vagyonából. E kérdés áthidalására szolgálna az a rendelkezés, hogy a központok meglévõ vagyona egy elképzelhetõ federáció létesítése esetén elõzetesen felértékeltessék, és mint a magyar szövetkezetek tulajdona biztosíttassék, azonban e kérdés gyakorlati megoldásának lehetõségét akadályozza az a körülmény, hogy a jelenlegi magyar tagszövetkezetek, amelyek fogyasztási és hitelszövetkezetek, a jövõben nem lehetnek elõreláthatólag tagjai a federációnak. Az esetben is, ha a jelenlegi tagszövetkezetek tagsága továbbra is megõrizhetõ lesz, a federációvá való átalakulás esetében semmi esetre nem lesz biztosítható a központok magyar jellege. A negyedik pont értelmében a Központok egyelõre tovább végzik tagszövetkezeteik belsõ ellenõrzését és a magyar nyelvû szövetkezeti propagandát, azonban csak addig, amíg az INCOOP nem kívánja ezt elvégeztetni saját keretében.

Ennek a kérdésnek igen nagy jelentõsége volt, mert a szövetkezeti hálózat összetartása és szellemének megõrzése és továbbfejlesztése elsõsorban az ellenõrzés, irányítás és propaganda útján érhetõ el, s amennyiben a Központok ezt a tevékenységüket nem folytathatják, a szervezet menthetetlenül szétbomlik, de egyidejûleg a szervezetet alkotó egyes szövetkezetek további sorsa is kétségessé válik, miután azok léte és fejlõdése csak a központok által végzett szigorú és következetes ellenõrzéssel volt biztosítható. Ugyancsak a negyedik pont értelmében, az ugyanazon községben levõ azonos célú szövetkezeteknek a jövõben egy szövetkezetté kell összeolvadniuk.

Ez azt jelentette, hogy a vegyes lakosságú vidékeken levõ magyar szövetkezetek, összeolvadva a román szövetkezetekkel, elõreláthatóan teljesen elveszítik magyar jellegüket. Többségi vezetés, illetve irányítás alá kerülnek. A helyzet nem sokkal kedvezõbb azokban a községekben sem, ahol a magyarság akár 50–60%-os többségben is van, mert a gyakorlat szerint ilyen esetekben is a többségi vezetés és irányítás alá kerülnek, különösképpen, ha a megyei federálékkal fognak szoros kapcsolatban állni. A tagszövetkezeteknek a többségi szövetkezetekkel való összeolvadása súlyosan fogja veszélyeztetni a központokbeli vagyon magyar jellegének megõrzését, miután ily módon, bár a tagszövetkezetek részére elvileg kimondták a vagyon megtartását, de ezek szerint nincsen biztosítva a tagszövetkezetek magyar jellegének megõrzése. Az 1947. június 24-én tartott értekezlet szelleme szerint a tagszövetkezeteknek a megyei federálékba való belépésén kívül a további kérdéseket egy jövõbeli megoldásnak tekintik, amelyeknek gyakorlati keresztülvitelére csak hosszabb idõ elteltével kerülhet sor. Az INCOOP elgondolása azonban e tekintetben egészen más, mert az 1947. június 28-án kelt, és megyei szervezeteihez intézett átiratában felhívja a megyei szervek vezetõit, hogy lépjenek azonnal érintkezésbe a központok vezetõségével vidéki áruraktárai átvételére, valamint raktári személyzetük és ellenõri személyzetük átvétele végett.

Az INCOOP 1947. június 28-i levelében felvetett kérdések váratlanul érintették elsõsorban a „Kaláka" Központot, és az Igazgatóság megbízásából Kisgyörgy Imre és Dr. Huszár Kálmán 1947. július 8-án a M. N. SZ. központi vezetõségétõl felvilágosítást kértek a követendõ eljárás tekintetében. A M. N. SZ. álláspontja az volt, hogy az INCOOP átiratában említett kérdések legsürgõsebben megvalósítandók a gyakorlatban, és a M. N. SZ. álláspontja szerint haladéktalanul meg kell tenni a lépéseket ez irányban.

A „Kaláka" Központ Igazgatósága 1947 július 15-én igazgatósági ülést hívott össze különösképpen az INCOOP 1947. június 28-i átiratában foglaltak megtárgyalására, azonban az Igazgatóság, tekintettel arra, hogy az INCOOP levelében részletkérdések nem voltak közelebbrõl érintve és meghatározva, nem tudott határozni és állást foglalni a felmerült kérdések tekintetében. Hogy az Igazgatóság az INCOOP által felvetett problémákra vonatkozóan érdemben határozni tudjon, július 19-én kelt átiratban felsorolta azokat a kérdéseket, amelyekre vonatkozóan részletes választ és információt kér s az INCOOP által megadandó válasz alapján fog majd érdemben határozni."

Magyar Országos Levéltár, XIX-J1-k-Románia-22/d-79/pol-res/1947 alapsz. (325/pol/res-1947) 32. doboz